

Audit ADO Den Haag - AFC Ajax d.d. 9 november 2003

Den Haag, april 2004

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	Opdracht	3
1.2	Werkwijze	3
1.3	Opbouw rapport	4
2	Reconstructie	5
2.1	Inleiding	5
2.2	Vorbereidingen ADO Den Haag	6
2.3	Vorbereidingen politie	7
2.4	Vorbereidingen Gemeentebestuur en Openbaar Ministerie	9
2.5	De wedstrijd	9
3	Beschouwingen, conclusies en aanbevelingen	12
3.1	De voorbereidingen	12
3.2	De rellen, omvang en duur	12
3.3	De politie-inzet	13
	Bijlagen	
Bijlage 1	Samenstelling auditteam	17
Bijlage 2	Bronnen	18
Bijlage 3	Protocol incidentenonderzoek	20

1 Inleiding

1.1 Opdracht

Het auditteam voetbalvandalisme, dat is ingesteld door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), heeft tot taak onderzoek te doen naar ingrijpende incidenten van voetbalvandalisme in Nederland. Doel van het onderzoek is snel en praktisch inzicht te krijgen in de aanleiding en oorzaak van ingrijpende incidenten, onder meer door de geconstateerde feiten te relateren aan de in het Beleidskader Bestrijding Voetbalvandalisme en Voetbalgeweld 2003 gestelde afspraken en verantwoordelijkheden. Op grond van de bevindingen doet het auditteam aanbevelingen aan de Minister van Binnenlandse Zaken en de betrokken burgemeesters. In bijlage 1 is de samenstelling van het auditteam opgenomen.

Twaalf jaar lang hebben ADO Den Haag en Ajax niet meer tegen elkaar gespeeld. Vijftien jaar geleden werd een wedstrijd tussen beide clubs in Den Haag gestaakt wegens ernstige rellen. Tegen het licht van dit beladen verleden maar ook gelet op de dreiging van kwetsende spreekkoren en een confrontatie tussen beide supportersgroepen, was de wedstrijd vooraf met veel zorg en aandacht omkleed.

Na afloop van de competitiewedstrijd ADO Den Haag – Ajax hebben voetbalsupporters van ADO Den Haag vernielingen aangericht bij het stadion. Ook zijn Haagse supporters slaags geraakt met de politie in de buurt van het stadion. Daarbij zijn diverse charges uitgevoerd door de mobiele eenheid en is het waterkanon ingezet. De politie arresteerde op de dag zelf 19 personen en later nog eens 19.

Deze gebeurtenissen, tezamen met de media-aandacht én de inspanningen gericht op het voorkómen van kwetsende spreekkoren, waren voor het auditteam aanleiding tot het uitvoeren van een audit. De resultaten hiervan zijn opgenomen in dit verslag. Gezien het beleidsuitgangspunt te komen tot een vermindering van de politie-inzet, wordt in deze audit speciale aandacht besteed aan de omvang van de politie-inzet.

1.2 Werkwijze

In december 2003 en januari 2004 is de relevante informatie verzameld en zijn interviews gehouden met de operationeel en bestuurlijk betrokkenen. Naast het feitelijk handelen zijn ook de onderlinge communicatie en afspraken, onderwerp van gesprek geweest. In de bijlage staat aangegeven welke personen geïnterviewd zijn en welke andere informatiebronnen zijn geraadpleegd.

1.3 Opbouw rapport

Hoofdstuk 2 biedt een overzicht van de relevante feiten uit de voorbereiding en van de wedstrijddag zelf. Teneinde dit feitenrelaas onomstreden te laten zijn, hebben de geïnterviewde personen van de gemeente Den Haag, het Openbaar Ministerie, ADO Den Haag alsmede de politie Haaglanden, de gelegenheid gehad om het concept van dit hoofdstuk te corrigeren op eventuele feitelijke onjuistheden. In hoofdstuk 3 trekken we conclusies over het optreden van betrokkenen.

2 Reconstructie

2.1 Inleiding

De wedstrijd ADO Den Haag – Ajax van 9 november 2003, was vooraf voor alle betrokkenen met extra spanning omgeven. ADO Den Haag promoveerde zomer 2003 en daarmee stond voor het eerst na twaalf seizoenen de wedstrijd tegen Ajax weer op het affiche. Gemeente, politie en club waren zich vooraf bewust van het feit dat onder een deel van de Haagse aanhang een buitengemeen vijandige houding tegenover Ajax bestond. Reeds voor de aanvang van de competitie besloten gemeentebestuur, club en politie dat de wedstrijd tegen Ajax in de hoogste risicoklasse werd ingedeeld. Zes weken voor de wedstrijd werd deze beoordeling herbevestigd. Recente signalen gaven daar aanleiding toe, maar ook de collectieve herinnering aan de wedstrijd tegen Ajax uit 1987, gestaakt na een ontploffing in het bezoekersvak, was voldoende grond voor extra waakzaamheid.

De politie van de regio Haaglanden had in mei 2003 voor het hele komende seizoen een projectplan opgesteld met maatregelen. De driehoek (burgemeester, hoofdofficier van justitie en hoofdcommissaris van politie) nam dit projectplan over. Hoewel de burgemeester het wenselijk achtte dat bij kwetsende en discriminerende spreekkoren een strakkere toepassing zou worden gehanteerd dan het landelijk Beleidskader bestrijding voetbalvandalisme en voetbalgeweld voorschrijft (te weten éénmaal waarschuwen in plaats van driemaal), werd besloten het landelijk beleidskader aan te houden omwille van eenduidigheid voor supporters.

In het verlengde van het genoemde beleidskader ondertekenden gemeente, politie, justitie, club én supportersvereniging op 18 augustus 2003 het Convenant veiligheid betaald voetbal Den Haag 2003-2004. Daarin staan concrete maatregelen omschreven die de verschillende ondertekenaars uit moesten voeren vóór aanvang van de eerste thuiswedstrijd in de competitie, de wedstrijd tegen FC Utrecht.

Voorafgaand aan de promotie en het ondertekenen van genoemd convenant, had ADO Den Haag, gesteund door de gemeente, in 2002 het Publieksbureau opgericht. Dit bureau is opgericht met als doel wangedrag door eigen supporters te voorkómen en te verminderen door intensief te communiceren met de supporters van vandaag en van morgen. Het bureau is een samenwerkingsverband van de stichting Escamp (lokaal welzijnswerk), politie Haaglanden, ADO Den Haag, kinderbescherming en supportersvereniging, en heeft een eigen kantoor vlakbij het stadion. Het publieksbureau organiseert activiteiten met de Haagse jeugd zodat ze op een positieve manier met ADO in contact komen. Daarnaast organiseert het publieksbureau op Haagse scholen lesprogramma's, met inzet van ADO-spelers, over pesten en racisme. Tenslotte begeleiden medewerkers van het bureau supporters met een stadionverbod; bij goed gedrag kunnen zij (uitgezonderd supporters die een geweldsdelict hebben begaan) voor een deel strafvermindering krijgen. De supporterscoördinator van ADO is in dienst van de stichting Escamp. Binnen het publieksbureau is veel kennis aanwezig over de gevoelens en plannen die leven onder verschillende supportersgroepen.

2.2 Voorbereidingen ADO Den Haag

De voorbereidingen die ADO Den Haag trof voor de wedstrijd tegen Ajax, vallen in twee delen uiteen. Enerzijds betreft het generieke maatregelen voor het gehele seizoen, die de club moest nemen conform het genoemde Convenant veiligheid betaald voetbal Den Haag 2003-2004. Anderzijds gaat om het specifieke maatregelen en invullingen voor de wedstrijd tegen Ajax.

2.2.1 Generieke maatregelen

ADO heeft vóór de rentree in de eredivisie de organisatie aangepast aan de hogere veiligheidseisen: een ervaren operationeel manager veiligheid is aangetrokken, alsmede een veiligheidscöördinator. De stewardorganisatie inclusief ingehuurd beveiligers is uitgebreid naar 130 mensen die, onder toezicht van de politie, het fouilleren kunnen uitvoeren.

Zes weken voor elke wedstrijd organiseert ADO Den Haag een veiligheids-overleg met alle betrokkenen, inclusief supporters, en drie dagen vóór elke wedstrijd (zowel uit- als thuiswedstrijden) overhandigt ADO Den Haag een draaiboek aan de politie. Dit draaiboek beschrijft de wedstrijdorganisatie en met name de inzet van stewards en beveiligers.

ADO verplicht zich volgens het convenant kwetsende spreekwoorden actief te bestrijden en tevens het gebruik en verkoop van alcohol in de publieksruimten te verbieden bij alle thuiswedstrijden vanaf de openstelling van het stadion.

Naast een aantal andere afspraken over vervoer, calamiteiten en communicatie, diende ADO Den Haag vooral ingrepen te verrichten aan de accommodatie Zuiderpark en in de infrastructuur er omheen. Bij zwakke plekken dienden containers te worden neergezet, het hekwerk achter de Oostzijde (bezoekersvak) moest vernieuwd, een aantal draaihekken en veldafscheidingshekken moest worden aangebracht, een extra ingang voor de ME aan de Oostzijde gemaakt, tourniquets vernieuwd, een lexaan tussenwand op de Oosttribune aangebracht, een vernieuwd camerasysteem aangeschaft en een aparte ontsluiting via een brug naar de Moerweg voor de bussen van de bezoekers moest worden aangelegd. Achter de Oosttribune, onder het bezoekersvak, is een ruime parkeerplaats aangelegd waar 14 bussen uit het zicht kunnen staan. Zij bereiken deze plaats via een asfaltweggetje langs de trainingsvelden dat door een nieuw aangelegde brug over het water langs de Moerweg, aantakt op de Moerweg zelf. Het bruggetje is door een hekwerk gesloten voor verkeer. Met de openstelling van deze nieuwe route voor de bussen van de bezoekers, zijn de supportersstromen geheel gescheiden. Omdat voor alle wedstrijden in het Zuiderpark door het gemeentebestuur de buscombi verplicht is gesteld, maken alle bezoekers gebruik van de nieuwe route met parkeerplaatsen.

Op zaterdag 23 augustus 2003 waren alle afgesproken aanpassingen uitgevoerd. Los van de gemaakte afspraken stond intussen het hek achter de oostelijke zijde van de Noordtribune bekend als een zwakke plek: over een lengte van circa vijftien meter was dit drie meter hoge hek niet bovenaan geborgd.

2.2.2 Specifieke maatregelen

Omdat de wedstrijd tegen Ajax door alle betrokkenen als extra riskant werd beschouwd, is er meer vooroverleg gevoerd dan afgesproken. Zes weken van tevoren hebben ADO Den Haag, Ajax, supportersverenigingen van Ajax, supporterscoördinator van ADO en de politiekorpsen van beide steden het gehele vervoer doorgenomen. Hierbij is afgesproken dat de inzittenden van de 14 bussen in Amsterdam uitvoerig zullen worden gefouilleerd. Ruim twee weken voor de wedstrijd zijn de beide politiekorpsen en clubs nogmaals bijeen gekomen om details door te nemen. Tussendoor was bij ADO Den Haag het idee ontstaan om gevreesde kwetsende spreekkoren te bestrijden met tegengeluid in de vorm van jingles en positieve leuzen. Een bekende deejay van radio 538 werd hiervoor benaderd. Het idee bestond er verder uit ook toeters in ADO-kleuren uit te delen aan de 10.500 thuis supporters en in Ajax-kleuren aan de 600 Ajax supporters. Ajax stond hier positief tegenover. Het initiatief omvatte tenslotte ook een pamflet onder de titel 'Dat zien we graag in Den Haag', waarin gevraagd wordt de toeter te gebruiken wanneer er kwetsende spreekkoren zouden klinken. Ajax had geen behoefte aan een eigen pamflet met een dergelijk oproep. De gemeente Den Haag verleende in het kader van een waarden- en normenprogramma, 500 euro subsidie aan ADO Den Haag als bijdrage in de kosten van deze actie.

Gezien de dreiging van kwetsende spreekkoren en de extra strakke lijn die de driehoek hierover had afgesproken, is op initiatief van ADO Den Haag op 4 november 2003 een apart overleg gevoerd tussen de burgemeester, de club en de supportersvereniging. Daarin heeft de burgemeester aangegeven waarnemers in het stadion te zullen stationeren en in te zullen grijpen wanneer dat nodig is. ADO Den Haag benadrukte in dit overleg dat eventuele kwetsende spreekkoren voor de club zeer nadelig kunnen uitpakken. Eerder, zonder de burgemeester erbij, had ADO Den Haag met de supportersvereniging al een gesprek gevoerd over hetzelfde onderwerp.

Op de wedstrijddag zelf heeft ADO Den Haag 60 stewards ingezet, 90 beveiligers, 6 hondengeleiders, 10 EHBO-ers en 75 studenten van het Mondriaancollege voor hand- en spandiensten. De 600 Ajax supporters werden begeleid door 57 stewards.

Tenslotte heeft ADO Den Haag in de voorbereiding op de wedstrijd de laatste twee etmalen vóór de wedstrijd permanente bewaking ingeschakeld: zowel in het stadion als er omheen was dag en nacht toezicht.

2.3 Voorbereidingen politie

Voor de wedstrijd tegen Ajax schreef het projectplan, dat de politie mei 2003 had opgesteld, de basisinzet van 427 agenten voor. Samen met de wedstrijden tegen Feyenoord en Utrecht was de wedstrijd tegen Ajax ingedeeld bij de categorie hoog risico.

De uiteindelijke inzet wordt per wedstrijd door de burgemeester vastgesteld op basis van specifieke informatie. In de categorie midden risico (basisinzet 230 agenten) zijn de wedstrijden ingedeeld tegen Twente, PSV, Groningen, NAC, NEC en Vitesse. De overige wedstrijden vallen in de categorie laag risico (basisinzet 98 agenten).

Voor de wedstrijd tegen Ajax zijn uiteindelijk 673 agenten ingezet door de politie Haaglanden waarvan er 165 van andere korpsen zijn betrokken. Onder de 673 agenten bevonden zich 275 ME-ers (5 pelotons) en 154 drop-pingseenheden ("platte-pet").

De overige agenten werkten als aanhoudingseenheid (40), als agenten verbonden aan paarden en honden (24), verkenningseenheid (20), recherche (17), motoren (16), waterwerper, helikopter, videowagens en allerlei overige taken.

De hoogte van deze inzet ("On-Nederlands in vergelijking met andere politieregio's" constateert het CIV in zijn halfjaarverslag) kent een aantal redenen.

Om te beginnen hechten alle betrokkenen in Den Haag aan een goed verloop van de terugkeer van ADO Den Haag in de eredivisie. Vooral in de eerste seizoenshelft wilden gemeente, politie en club per se rellen voorkomen en is gekozen voor een forse inzet van politie hierbij.

De tweede reden ligt bij de strategie van fasering die de politie Haaglanden sinds 1993 voert bij evenementen. Dit houdt in dat in eerste instantie de gewone politie (met platte pet) haar toezichhoudende en corrigerende werk verricht. Wanneer ernstig geweld dreigt komt de ME in beeld en trekt de gewone politie zich terug. Uit het plan van aanpak ME: "Aan de eenheden van de M.E. zijn geen zelfstandige taken opgedragen en zij treden dus altijd op in het verlengde van andere eenheden. De M.E. treedt pas op als de situatie dermate ernstig is dat een politieoptreden dringend noodzakelijk is." En uit het deelplan van aanpak Zuiderpark: "Indien de mobiele eenheid gaat optreden trekken de droppingseenheden zich terug op een van te voren afgesproken locatie."

De derde reden houdt verband met de ligging van het stadion, in een park met veel andere activiteiten, waarbij een treincombi niet mogelijk is en de bussen van de bezoekers altijd dwars door de stad moeten. Wanneer de bouwplannen voor een nieuw stadion nabij het Prins Clausplein doorgang vinden, kan dit volgens opgave van de politie bij een hóógriscowedstrijd leiden tot een reductie van 50 tot 100 agenten.

Het merendeel van de agenten is als volgt ingezet op de volgende locaties:

In het stadion bevond zich in het vak naast de bezoekers één peloton ME (55 agenten) met verder nog 8 agenten met platte pet.

In de directe nabijheid van het stadion één peloton ME, 12 paardenbegeleiders, 8 hondenbegeleiders en 64 agenten met platte pet.

Op verkeersknooppunten in de buurt van het stadion en langs de route van de Ajaxbussen: drie pelotons ME, 66 agenten met platte pet en 40 agenten van de aanhoudingseenheden.

Extra aandacht is besteed aan de route die de 14 bussen supporters, die in drie clusters zouden gaan rijden, plus de spelersbus uit Amsterdam zouden volgen naar het Zuiderparkstadion en vice versa. De politie had 13 routes uitgestippeld en op basis van actuele informatie, met name over de aanwezigheid van kwaadwillende ADO-supporters, zou worden besloten welke route te volgen. Politie-eenheden verkenden de routes en vanuit een helikopter zouden de bussen worden gevolgd. Deze strategie gold zowel voor de heen- als terugreis.

In de politiedraaiboeken was ook aangegeven dat, zo snel de ME in actie komt, de aanhoudingseenheden moesten pogen zoveel mogelijk aanhoudingen te verrichten. Op basis van informatie van de videowagens konden later ook nog aanhoudingen worden verricht.

Met de politie Rijnmond werd op voorhand contact onderhouden in verband met bewegingen van fanatieke Feyenoordaanhangers die óf vanuit Rotterdam óf vanuit Volendam Den Haag zouden kunnen aandoen. Politie Rijnmond hield een 'flex'peloton ME-ers beschikbaar voor het geval deze dreiging gestand zou worden gedaan.

Zestien agenten van politie Haaglanden zouden langs de snelwegen en sluiptwegen eventuele Feyenoordsupporters en losse Ajaxsupporters spotten en wegsturen.

2.4 Voorbereidingen Gemeentebestuur en Openbaar Ministerie

Met het oog op mogelijke rellen had de burgemeester noodbevelen klaar laten maken. Deze noodbevelen waren gericht op Feyenoord- en Ajaxsupporters die zich (buiten de 14 bussen om) in Den Haag lieten zien. Omdat eerder op dezelfde middag Feyenoord in en tegen Volendam speelde, hield de burgemeester rekening met Feyenoordsupporters die in Den Haag de confrontatie zouden zoeken met Ajaxsupporters. Tevens had de burgemeester een noodverordening gereed laten maken om in geval van grote wanorde direct te kunnen optreden. Bestuurlijke ophouding als eventueel in te zetten middel, is niet achter de hand gehouden. Zoals voor alle wedstrijden schreef de burgemeester ook voor deze wedstrijd voor, dat gebruik en verkoop van alcohol in de publieksruimten van het stadion en op de openbare weg rond het stadion, verboden was.

Teneinde bestuurlijk de ontwikkelingen rond ADO Den Haag kort te kunnen volgen is er wekelijks een driehoeksoverleg waar de organisatie van de wedstrijden van ADO Den Haag vast op de agenda staat. Het Openbaar Ministerie had op 9 november twee hulpofficieren van justitie beschikbaar op het bureau Zuiderpark om direct te kunnen handelen na aanhoudingen. Op afroep waren nog twee hulpofficieren beschikbaar. In datzelfde politiebureau waren gedurende de wedstrijd de leden van de lokale driehoek aanwezig om zo nodig snel maatregelen te kunnen treffen.

2.5 De wedstrijddag

De zondagochtend van de wedstrijd, om ongeveer 10 uur, hielden zich groepen ADO-supporters op in het centrum van de stad. Incidenten deden zich niet voor maar op verzoek van de politie schonken horecaondernemers op het Plein en aan de Grote Markt tot 14.00 uur geen alcohol (de wedstrijd zou om 14.30 uur beginnen). Die ochtend had de politie het stadion en omgeving al onderzocht op eventueel vuurwerk en ander ongewenst materiaal. Vervolgens hebben medewerkers van ADO Den Haag het stadion en de hekken gecontroleerd. Hierbij ontdekten zij dat een deel van het hekwerk achter de Noordtribune onklaar was gemaakt. Bij het oostelijke deel, aan de zijde van de amateurvelden waar de Ajaxbussen langs zouden komen, waren alle moeren van de bevestigingsbouten afgedraaid waardoor het hek bijna los stond. ADO heeft de politie hierover ingelicht en het hek laten vastlassen. Dit gedeelte van het hekwerk stond bij ADO vooraf bekend als zwakke plek omdat het niet tot bovenaan de rand van de tribune vastzat en dus enkel in de grond was verankerd.

Rond 12.00 uur verzocht de politieregio Kennemerland aan de politie Haaglanden om bijstand in verband met een eventuele confrontatie tussen Ajax- en Feyenoordsupporters later op de dag. Na afloop van de wedstrijd Volendam-Feyenoord krijgt Kennemerland eenheden van de regio Zaanstreek-Waterland. Haaglanden meldt na afloop van de wedstrijd zondig eenheden die kant op te sturen. Kort na afloop van de wedstrijd heeft Kennemerland het verzoek bevestigd.

Tussen 13.00 en 14.00 uur arriveerden de bussen met spelers en Ajaxsupporters zonder problemen langs de 'nieuwe' route over het bruggetje bij de

Moerweg. Omdat bij een controle een blikje werd aangetroffen, zijn de inzittenden van 9 bussen nogmaals gefouilleerd.

In het stadion roepen om 13.20 uur ADO-supporters "We gaan op Jodenjacht" en "Kankerjoden". Politiewaarnemers geven dit door aan burgemeester Deetman die besluit dat de wedstrijd niet zal aanvangen als dit gezang niet stopt. Zonder tussenkomst van de speaker of de jingle stopt het na enige tijd. Tijdens de wedstrijd pogen kleine groepen ADO-supporters enkele malen kwetsende spreekwoorden, waaronder "Hamis, Hamis, alle Joden aan het gas", aan te vangen zonder resultaat. Meermalen, ook zonder dat er sprake was van kwetsende spreekwoorden, wordt tijdens de wedstrijd de jingle met oproep gedraaid. De wedstrijd is zonder incidenten verlopen. Tien minuten voor het einde van de wedstrijd, om 16.15, verlieten tientallen ADO-fans de Noordtribune en trokken het hekwerk, hetzelfde hekwerk dat die ochtend was gerepareerd, los. Acht agenten met honden, die opgesteld stonden tussen dit hek en de route richting bruggetje Moerweg, joegen de supporters richting entree Noordtribune. Twee pelotons ME die nabij waren hoefden niet op te treden. Met de naar schatting 40 supporters die in de hekken klommen verlieten meerdere ADO-supporters de tribune om te zien wat er gebeurde. Om 16.25 (de wedstrijd was intussen afgelopen) had de politie de situatie ter plekke onder controle. Eén van de ADO-supporters die via het hek richting trainingsvelden wilde gaan, is door een hond gebeten en heeft aangifte gedaan.

Kort daarna, om 16.28 raakten agenten met de platte pet in het nauw bij de entree van de Noordtribune. Er werd door 20 tot 30 ADO-supporters met stenen gegooid naar deze agenten. Daarop hebben 12 paarden over het plein gechargeerd richting Veluweplein en tegelijk heeft een peloton ME, komend vanachter de Noordtribune, een charge uitgevoerd om de agenten te ontzetten. Om 16.37 was de situatie hier onder controle. Bij de charge met paarden is één supporter gewond geraakt, ook deze supporter heeft aangifte gedaan. In en rond het stadion hebben zich geen verdere ongeregeldheden voorgedaan, zij het dat om 16.33 uur een aantal Ajax-supporters kort en vergeefs gepoogd heeft een hek op de Oosttribune te vernielen.

Om 16.45 zijn de bussen met Ajaxsupporters via de Moerweg vertrokken. De politie had de cruciale kruispunten in de nabijheid afgezet en via een route die leidde door enkele woonwijken hebben de bussen zonder problemen Den Haag verlaten. Een zestal jeeps met in totaal 25 ME-ers van de politie Haaglanden begeleidde de 14 bussen met supporters. Dit als vervolg op het eerdere contact met de politie Kennemerland die behoefte aan versterking had. De supportersbegeleiders van de politie Amsterdam-Amstelland die de bussen opvingen halverwege, wisten niet van deze tussendoor gemaakte afspraak. Niet alle operationeel betrokkenen en verantwoordelijken bij de verschillende korpsen waren identiek geïnformeerd. Bij de Arena aangekomen zijn de Haagse agenten kort uitgestapt en direct weer teruggekeerd naar Den Haag.

Tegen 16.55 verzamelden zich groepen ADO-supporters achtereenvolgens bij de Melis Stokelaan, Erasmusweg en later Erasmusplein, een locatie waar de Ajaxbussen verwacht werden maar niet geweest zijn. De politie werd hier aangevallen en enkele stadsbussen en streekbussen werden bekogeld. De politie heeft tussen 16.55 en 17.40 uur meerdere malen gechargeerd. Bij deze acties is één peloton ME betrokken geweest, één sectie ME (een half peloton), de waterwerper en hondenbegeleiders. Bij deze rellen waren tussen de 100 en 200 mensen betrokken. Aanhoudingseenheden hebben hier 19 aanhoudingen verricht waarbij 16 personen een toegangsbewijs voor de wedstrijd op zak hadden.

Noodbevelen en noodverordening zijn op de wedstrijddag niet geactiveerd. Op basis van videobeelden van de politie zijn in de weken volgend op de wedstrijd nog eens 19 mensen aangehouden waarmee het totaal aantal aanhoudingen op 38 komt. 28 Personen hebben inmiddels een stadionverbod opgelegd gekregen, 10 zaken zijn geseponeerd. Alle op de wedstrijddag aangehouden personen zijn volgens de lokale voetbalsnelrechtprocedure heengezonden met een dagvaarding en/of transactie. De procesverbalen zijn vervolgens binnen een week opgemaakt en enkele dagen daarna door het Openbaar Ministerie (OM) doorgespeeld naar de KNVB. Voor de meeste personen die direct na de wedstrijd zijn opgepakt, staat de terechtzitting eind februari 2004 gepland. Voor de personen die in de weken volgend op de wedstrijd door het rekercheteam zijn opgepakt, vindt de terechtzitting maart 2004 plaats. Vier personen zijn inmiddels voorgeleid bij de Rechter Commissaris. Deze personen behoren tot de door de politie en OM vastgestelde Top-50 van bekende voetbalvandalen en/of regisseurs van voetbalvandalisme.

3 Beschouwingen, conclusies en aanbevelingen

3.1 De voorbereidingen

De voorbereiding van ADO Den Haag, Ajax, OM, gemeente, welzijnswerk, supportersvereniging en politie op de wedstrijd ADO Den Haag – Ajax zijn grondig en gedetailleerd geweest.

Op technisch vlak heeft ADO Den Haag vele verbeteringen in en om het stadion doorgevoerd waardoor een confrontatie tussen verschillende supportersgroepen nagenoeg uitgesloten is. Kwaliteit van bewaking, segregatie en scheidingshekken zijn aanzienlijk verbeterd waarmee pogingen van kwaadwillende supporters die het gevecht met de supporters van de tegenpartij zoeken, weinig kans maken. De sabotage van het oostelijke hek achter de Noordtribune wijst erop dat delen van de supporters zich wel degelijk moeite hebben getroost de confrontatie met Ajaxsupporters te creëren. Tegelijk was dit het laatste zwakke hekwerk in en om het stadion. Kort na de wedstrijd heeft ADO Den Haag ook dit hekwerk laten vernieuwen.

Op sociaal vlak heeft de club, in samenwerking met supportersvereniging, welzijnswerk en politie, ook een stevig preventief beleid ontwikkeld.

Verschillende partijen communiceren regelmatig met elkaar en werken samen om de sfeer in het stadion positief te beïnvloeden. De verschillende partners in het publieksbureau spreken elkaar vroegtijdig aan, met als gezamenlijk doel het voorkómen en beheersen van schadelijke acties van relzoekende supporters. De aanpak vooraf van kwetsende spreekkoren was hierdoor mogelijk. Inzet van toeters, flyers en jingle hebben eraan mee gewerkt dat kwetsende spreekkoren niet in voedzame bodem vielen. Ook de gesprekken vooraf met de leiding van de club en de burgemeester hebben preventief gewerkt.

- *Conclusie 1*

Het geheel aan technische en sociaal preventieve activiteiten van club en partners, hebben een normaliserend effect gehad op het gedrag van ADO supporters tijdens de wedstrijd.

De voorbereidingen van gemeente, OM, club en politie zijn gebaseerd op gedetailleerde draaiboeken die op vele facetten nauw aansluiten bij het Beleidskader Bestrijding Voetbalvandalisme en Voetbalgeweld. Met name het beleid rond alcohol en spreekkoren wordt in Den Haag strikt toegepast.

- *Conclusie 2*

Gemeente, OM, club en politie hebben zich nauwgezet voorbereid op de wedstrijd en veel aandacht besteed aan de handhaving van de tolerantiegrenzen rond alcohol en spreekkoren.

3.2 De rellen, omvang en duur

De drie rellen rond het eind van de wedstrijd zijn te onderscheiden naar omvang en tijdsduur. Bij het vernielen van het hek waren ongeveer 40 personen, afkomstig uit het stadion, betrokken. Deze ongeregelde (gericht op een confrontatie met Ajax-supporters) duurde 10 minuten. De ongeregeldeheid bij de entree van Noord (gericht tegen de politie) duurde 8 minuten en

hierbij waren 20 tot 30 mensen, afkomstig uit het stadion, betrokken. De derde rel, bij het Erasmusplein, duurde ruim drie kwartier en hierbij waren 100 tot 200 relschoppers betrokken (gericht tegen openbaar vervoer en politie). Een groot aantal personen onder de hier aangehouden relschoppers, bezat een kaartje voor de wedstrijd. Hoewel er door relschoppers wel geweld werd gehanteerd (stenen gooien naar bussen bijvoorbeeld) wijst het aantal van twee gewonden erop dat de confrontaties tussen politie en relschoppers niet zwaar gewelddadig waren.

- *Conclusie 3*

De drie rellen zijn voornamelijk gecreëerd door personen met een kaartje voor de wedstrijd op zak.

3.3 De politie-inzet

De inzet van de politie was omvangrijk. In hoofdstuk 2 zijn al enkele redenen aangegeven die ten grondslag liggen aan de omvang van de inzet van de politie. Samenvattend zijn dat de keuze om 'op zeker' te spelen, de strategie om de 'platte pet' en de ME los van elkaar ná elkaar in te zetten en tot slot de logistiek lastige ligging van het stadion. In algemene zin hecht de burgemeester veel waarde aan de preventieve werking van de inzet van een ruime politiemacht. Ook de wens van de burgemeester om daadwerkelijk te kunnen ingrijpen wanneer het nodig mocht zijn (normen stellen én handhaven), speelt een rol bij de keuze voor een omvangrijke inzet van politie. Als extra complicatie was er – naast de reeds genoemde lastige ligging van het stadion tussen woonwijken midden in de stad - de dreiging van een confrontatie in Den Haag van los reizende Feyenoordsupporters met de Ajaxsupporters.

Op deze plaats worden enkele opmerkingen gemaakt over de omvang van de politie-inzet in relatie met andere clubs en steden alsmede in relatie met de preventieve activiteiten. Ook worden enkele noties gewijd aan de feitelijke actieve inzet (naast de preventieve uitstraling) van de politie zoals deze opgeroepen was.

Politie-inzet in relatie met andere clubs en thuiswedstrijden

Met de rentree van ADO Den Haag in de eredivisie, is de politie-inzet in Den Haag met een factor 2,5 toegenomen van 1087 vorig jaar in de eerste divisie tot 2707 uur gemiddelde inzet per thuiswedstrijd nu. Ter vergelijking de gemiddelde politie-inzet in bruto-uren bij alle clubs uit de eredivisie tijdens de eerste helft van het seizoen 2003-2004 (Bron: CIV, waarbij de urenopgave afkomstig is van de politiekorpsen zelf. Politie Haaglanden meldt dat door interne administratieve afrondingen de feitelijke inzet lager ligt dan de opgegeven aantallen uren).

Tabel 3.1 Gemiddelde politie-inzet in bruto-uren

Clubs	Uren
ADO Den Haag	2707
AZ	241
Ajax	796
FC Groningen	685
FC Twente	693
FC Utrecht	285
FC Volendam	594
FC Zwolle	487
Feyenoord	1742
NAC	333
NEC	459
PSV	541
RBC	189
RKC Waalwijk	143
Roda JC	549
SC Heerenveen	347
Vitesse	522
Willem II	150

Een overzicht van de inzet van de politie Haaglanden bij de thuiswedstrijden van ADO van augustus 2003 tot en met december 2003. (Ook de uitwedstrijd tegen Feyenoord is opgenomen in verband met de hoge inzet om de treincombi te begeleiden). (Bron: Politie Haaglanden).

Tabel 3.2 Inzet politie Haaglanden

Wedstrijd	Aantal agenten	Risico hoog/midden/laag
ADO-Utrecht	466 agenten (4194 uur)	hoog
ADO-Volendam	111 agenten (999 uur)	laag
ADO-RBC	101 agenten (909 uur)	laag
ADO-PSV	370 agenten (3330 uur)	midden
ADO-NAC	349 agenten (3141 uur)	midden
ADO-Ajax	673 agenten (6057 uur)	hoog
ADO-Vitesse	289 agenten (2601 uur)	midden
Feyenoord-ADO	351 agenten (3159 uur)	
ADO-Willem II	158 agenten (1422 uur)	laag

De cijfers geven aan dat de politie Haaglanden structureel meer politie inzet dan bij andere korpsen de gewoonte is. Hierbij dient opgemerkt te worden dat zich onder de thuiswedstrijden uit de tweede competitiehelft slechts één wedstrijd met een hoog risico bevindt (tegen Feyenoord).

Hoe ligt nu de relatie tussen de opgeroepen politie-agenten en hun daadwerkelijk actief optreden rond de wedstrijd ADO Den Haag – Ajax? De aandacht gaat hierbij specifiek uit naar de betrokkenheid van de vijf pelotons ME (275 agenten) bij het bestrijden van de ongeregelheden. Bij de eerste ongeregelheid, het vernielen van het hek achter de Noordtribune, hebben acht hondengeleiders de rust hersteld. Twee pelotons ME waren wel nabij om eventueel op te treden en verder relschoppen te ontmoedigen maar hebben niet gechargeerd. Bij de tweede ongeregelheid, bij de entree van Noord, heeft één peloton een charge uitgevoerd en hebben 12 paarden met één beweging over het plein de rust hersteld. Bij de ongeregelheden rond het Erasmusplein is een waterwerper ingezet en heeft anderhalf peloton enkele charges uitgevoerd.

Omdat de rellen elkaar niet overlaptten, daarvoor was het aantal relschoppers te gering, is nooit meer dan anderhalf peloton op één moment actief geweest. Eén peloton heeft de gehele middag in het stadion gezeten om het

uitvak af te schermen en het creëren van confrontaties te ontmoedigen. Dit peloton is niet betrokken geweest bij charges. Een half peloton (sectie) heeft met jeeps de supportersbussen van Ajax begeleid tot aan de Arena, min of meer op weg naar Kennemerland wanneer bijstand daar alsnog nodig zou zijn. Deze sectie is, zonder te hebben hoeven optreden, weer naar Den Haag teruggekeerd. De overige twee pelotons ME waren in de buurt voor het geval hun inzet nodig zou blijken te zijn.

Naast de ruime aanwezigheid van ME-ers kan gesteld worden dat de drop-pingseenheden hun functionaliteit ten dele verloren vanaf het moment dat de ongeregelheden uitbraken. De gefaseerde aanpak liet immers niet toe deze agenten zich gingen 'omhangen' als ME-ers.

- *Conclusie 4*

De politie-inzet was ruim in vergelijking tot de politie-inzet van andere korpsen bij risicowedstrijden. Behoudens de preventieve uitstraling door aanwezigheid, is een deel van de politie niet in actie hoeven komen.

- *Conclusie 5*

De gefaseerde aanpak, waarbij de ME apart wordt ingezet ná agenten met de platte pet, 'kost' veel inzet.

Aanbeveling

In het licht van de in het beleidskader Bestrijding voetbalvandalisme en voetbalgeweld 2003 (pagina 39) opgenomen doelstelling de inzet van politie te laten dalen, is een heroriëntatie op de benodigde politie-inzet in relatie tot het effectiever inzetten van agenten in verschillende 'rollen', wenselijk.

Politie-inzet in relatie met preventieve maatregelen

Gezien het pakket aan preventieve maatregelen, zowel technisch als sociaal, dat ADO Den Haag, politie, supportersvereniging en lokaal welzijnswerk had ingezet, kan de vraag gesteld worden of de inzet aan de repressieve kant niet minder had gekund. Supportersscheiding was immers goed geregeld en ook waren grote groepen supporters actief betrokken bij het voorkomen van rellen.

Aanbeveling

Gezien de doelstelling de politie-inzet te laten dalen, is een heroriëntatie op de benodigde politie-inzet in relatie tot de preventieve maatregelen wenselijk.

Aanhoudingen

Tot slot kan worden gesteld dat het aantal aanhoudingen (38) redelijk hoog is. Dit is het resultaat van de inzet van de aanhoudingseenheden op de dag zelf en de aanhoudingen die later konden worden verricht op basis van opnames van de twee videowagens. Ook het justitieel vervolg op de aanhoudingen is effectief, alsmede het snelle opleggen van de stadionverboden (28 stuks).

Bijlagen

Bijlage 1 Samenstelling auditteam

Het auditteam is als volgt samengesteld:

- Voorzitter
Margo Vliegthart

- Leden
Cees Bakker
Tom van Daalen
Jan Franssen
Cees Ottevanger

Het onderzoek voor deze audit is uitgevoerd door Marga van Aalst, Han Bruinink (beiden DSP-groep) en Stephan Steinmetz (Public Affairs groep).

Bijlage 2 Bronnen

Geïnterviewden

Organisatie	Naam	Functie
Gemeente Den Haag	W. Deetman	Burgemeester
Gemeente Den Haag	P. Verhoeff	Bestuursdienst, openbare orde & veiligheid
Gemeente Den Haag	C. Rog	Bestuursdienst, openbare orde & veiligheid
Politie Haaglanden	H. van Essen	Algemeen commandant
ADO Den Haag	M. Westerwoudt	Manager operationele zaken
ADO Den Haag	K. Roeg	Supporterscoördinator
Stichting Escamp	D. Hooymeyer	Adjunct directeur
AFC Ajax	M. Menting	Manager veiligheidszaken
Openbaar Ministerie	C. van Dam	Officier van Justitie

Korte gesprekken zijn gevoerd met:

Organisatie	Naam	Functie
ADO Den Haag	R. Langenbach	Directeur
ADO Den Haag	B.J. van der Klis	Veiligheidscoördinator
AFC Ajax	M. Werkendam	Coördinator uitwedstrijden
Politie Amsterdam-Amstelland	R. Mooij	Voetbalcoördinator

Overige bronnen

- Projectplan maatregelen ADO seizoen 2003-2004, Politie Haaglanden, mei 2003
- Convenant veiligheid betaald voetbal Den Haag 2003-2004, gemeente, OM, politie, supportersvereniging, ADO Den Haag, 18 augustus 2003.
- Verslag overleg klankbordgroep ADO Den Haag, 4 november 2003
- Draaiboek HFC ADO Den Haag – Ajax, versie 1.0., Politie Haaglanden, november 2003
- Deelplan van Aanpak Recherchedetachment, Politie Haaglanden, 28 oktober 2003
- Deelplan van Aanpak Buitenring, Politie Haaglanden, 9 november 2003
- Deelplan van Aanpak Zuiderpark, Politie Haaglanden, 9 november 2003
- Deelplan van Aanpak Rest Regio, Politie Haaglanden, 9 november 2003
- Plan van Aanpak Mobiele Eenheid, Politie Haaglanden, 4 november 2003
- Draaiboek wedstrijd ADO Den Haag – Ajax, ADO Den Haag, november 2003
- Briefing stewards en veiligheidspersoneel, ADO Den Haag, 9 november 2003
- Brief aan de leden van het Driehoeksoverleg Den Haag, H. van Essen, 9 november 2003
- Logboek 09-11-03 politie Haaglanden, november 2003
- Krantenartikelen 10 november 2003:
 - “Naargeestige sfeer in het Zuiderpark”, NRC Handelsblad.
 - “Actie op snelweg tegen hooligans”, NRC Handelsblad.
 - “Veel controles en toch voetbalrellen”, Het Parool.
 - “Zelfs trainers doof voor spreekkoren”, de Volkskrant.
 - “Feesttoeter”, Algemeen Dagblad.
 - “Koeman lacht om Israel en om spel Ajax”, Trouw.
 - “Politie druk met supportersgeweld”, Trouw.
 - “Handenvol werk aan voetbalfans”, Telegraaf.

- TV-Uitzending Zembla, november 2003.
- Halfjaarverslag CIV seizoen 2003-2004, januari 2004
- Diverse verslagen van vooroverleggen, gespreksnotities en internetsites.

Bijlage 3 Protocol incidentenonderzoek

Het auditteam heeft tot taak kortlopend feitenonderzoek te doen naar ingrijpende incidenten van voetbalvandalisme in Nederland en onderzoek te doen naar het voorkómen van incidenten. Een onderzoek kan worden gestart op eigen initiatief van het auditteam of om initiatief van de minister van BZK. Het auditteam rapporteert en doet aanbevelingen aan de betrokken burgemeester en de minister van BZK. Deze aanbevelingen betreffen naast verbetering in de lokale uitvoeringspraktijk ook het vaststellen van 'best-practices'. Het auditteam doet dit door enkele risicowedstrijden te bezoeken en te analyseren. De uitwerking van deze 'best-practices' wordt hier nog niet besproken.

In het geval van een ingrijpend incident komt het auditteam in actie. Er wordt dan op korte termijn onderzoek gedaan om praktisch inzicht te krijgen in de aanleiding en oorzaak van het incident. Onder meer door de geconstateerde feiten te relateren aan de in het beleidskader voetbalvandalisme gestelde tolerantiegrenzen en verantwoordelijkheden.

Het protocol incidentenonderzoek geeft de "spelregels" aan, zowel voor het auditteam als voor de andere betrokkenen bij het onderzoek. In het protocol wordt beschreven wat de werkwijze is van het auditteam en wat verwacht wordt van de lokale betrokken organisaties.

Protocol feitenonderzoek

Om het feitenonderzoek snel en soepel te laten verlopen, is het zowel voor het auditteam als voor de lokale organisaties, van belang dat van te voren bekend is hoe het onderzoek is opgezet. Globaal is het onderzoek opgebouwd uit drie delen:

1. feitendocumentatie
2. feitenreconstructie
3. beleid en verbeterpunten

Voordat het onderzoek daadwerkelijk van start gaat wordt eerst de burgemeester geïnformeerd. De burgemeester en het auditteam informeren vervolgens de eindverantwoordelijken van de ketenpartners met het verzoek om medewerking te verlenen en de gevraagde informatie aan te leveren aan het auditteam. Dit zijn de hoofdcommissaris van politie, de hoofdofficier van justitie en de voorzitter van de Betaaldvoetbalorganisatie.

Om het onderzoek zorgvuldig te laten plaatsvinden zal gedurende het onderzoeksproces volledige vertrouwelijkheid in acht worden genomen door het auditteam. Het auditteam vindt het gewenst als alle partijen die betrokken zijn in het onderzoek ook die vertrouwelijkheid in acht nemen.

Het eindrapport van het auditteam zal na aanbieding aan de minister van BZK en de betreffende burgemeester openbaar zijn.

1 Feitendocumentatie

In de eerste fase wordt met name schriftelijke informatie verzameld en geanalyseerd. Dit betreft onder meer de politierapportage, de rapportage van de betaaldvoetbalorganisatie (BVO), informatie van het Centraal Informatiepunt Voetbalvandalisme (CIV), mediaverslagen, internetsites en korte interviews met ooggetuigen. Daarnaast wordt informatie gevraagd over de beleidskaders zoals de Algemeen Plaatselijke Verordening (APV), het lokale convenant, verslagen van overleggen en draaiboeken. Van de betreffende organisaties wordt verwacht dat zij hun medewerking verlenen om deze informatie zo spoedig mogelijk na de start van het onderzoek aan te leveren aan het auditteam.

2 Feitenreconstructie

In de tweede fase wordt in een interactieve reconstructiebijeenkomst met operationeel verantwoordelijken een feitenreconstructie gemaakt. De personen worden uitgenodigd door middel van een brief waarin de opzet van het incidentenonderzoek wordt aangegeven en wat er van hun wordt verwacht tijdens de reconstructiebijeenkomst.

Bij de reconstructie worden de afzonderlijke feitenrelazen en de informatie uit de eerste fase gekoppeld tot één feitenrelaas, dat onder andere in een tijdsbalk wordt weergegeven. Hierbij is vooral aandacht voor de kritieke momenten. Systematisch worden de voorbereiding, de voorinformatie, de (beleids-) afspraken, de samenwerking, de achterliggende oorzaken, de genomen maatregelen en de afhandeling opgenomen in de reconstructie. De feitenreconstructie wordt schriftelijk vastgelegd en aan alle aanwezigen van de reconstructiebijeenkomst nagezonden ter controle. In het verslag van de feitenreconstructie worden de deelnemers niet geciteerd. Het streven is dat er bij de deelnemers overeenstemming bestaat over de beschrijving van de feiten. Eventuele feitelijke onjuistheden kunnen binnen een nog af te spreken aantal dagen worden gemeld en worden verwerkt. Deze feitenreconstructie is vertrouwelijk. Pas als de feitenreconstructie in het definitieve eindrapport is opgenomen, wordt deze openbaar gemaakt.

3 Interviews eindverantwoordelijken

In de derde fase worden de eindverantwoordelijken geïnterviewd. Deze personen worden middels een brief geïnformeerd over de opzet van het onderzoek en het interviewprotocol (zie bijlage). Tijdens het interview wordt de feitenreconstructie besproken, worden de beleidskaders getoetst en worden verbeterpunten geformuleerd.

Conceptrapport

De resultaten van alle interviews, de feitenreconstructie en de documentatie worden verwerkt in een conceptrapport. Dit conceptrapport wordt teruggelinkt naar de eindverantwoordelijken, met het verzoek voor een bepaalde datum te reageren met eventuele feitelijke correcties (verificatie).

Alleen opmerkingen van de geïnterviewden over feitelijke onjuistheden worden verwerkt. Als er tegenstrijdige feitelijkheden blijven, wordt dit vermeld. Het auditteam vult vervolgens de conceptrapportage aan met conclusies en aanbevelingen; dit geheel vormt de concepteindrapportage.

Eindrapport

De concepteindrapportage wordt door het auditteam toegestuurd en besproken met de eindverantwoordelijken van de ketenpartners. Met de burgemeester wordt besproken wanneer en op welke wijze de rapportage openbaar wordt gemaakt. Verslagen van de reconstructiebijeenkomst en de interviews zijn vertrouwelijk en worden niet opgenomen in conceptrapporten of het eindrapport. In de bijlage van het eindrapport wordt wel aangegeven wie mee hebben gewerkt aan het onderzoek. Het definitieve eindrapport wordt door het auditteam aangeboden aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de betreffende burgemeester en is vervolgens openbaar.

Interviewprotocol voor eindverantwoordelijken

- Indien personen worden geïnterviewd ontvangen zij een brief met de belangrijkste gespreksonderwerpen, de opzet van het onderzoek en auditteam-informatie.
- Voor het onderzoek worden bandopnames gemaakt van de gesprekken.
- Geïnterviewden kunnen zich, indien zij dit wensen, laten bijstaan.
- Alleen de voor het onderzoek relevante informatie uit de gesprekken wordt opgenomen in het eindrapport.
- Van de interviews wordt een verslag gemaakt dat alleen bedoeld is voor gebruik door de onderzoekers. De verslagen worden niet overgedragen aan anderen. Alleen als de geïnterviewde daarop staat, wordt een verslag gemaakt dat uitsluitend voor de geïnterviewde ter inzage is, met de gelegenheid om te reageren.
- In het rapport wordt een lijst met geïnterviewden opgenomen. Voor zover het zinnig blijkt om citaten te gebruiken, zullen deze uitsluitend anoniem in de rapportage worden vermeld. Geïnterviewden worden alleen met naam en toenaam in de rapportage vermeld, voor zover het eindverantwoordelijken betreft.
- De resultaten van alle interviews, de feitenreconstructie en de documentatie wordt verwerkt in een conceptrapport. Dit conceptrapport wordt aan de geïnterviewde eindverantwoordelijken gezonden met het verzoek voor een bepaalde datum te reageren met de eventuele feitelijke correcties (verificatie). Alleen opmerkingen van de geïnterviewden over feitelijke onjuistheden worden verwerkt. Als er tegenstrijdige feitelijkheden blijven, wordt dit vermeld. Niet alle partijen hoeven het eens te zijn met de gekozen formuleringen, de volgorde waarin feiten zijn weergegeven, het niveau van detaillering en de selectie van onderwerpen.
- Het auditteam verwerkt vervolgens de opmerkingen van de geïnterviewden en vult de conceptrapportage aan met conclusies en aanbevelingen; dit geheel vormt de concepteindrapportage.
- De eindverantwoordelijke personen van de betrokken partijen krijgen het vervolgens het vertrouwelijke concept eindrapport tijdig door het auditteam toegestuurd. Dit wordt door het auditteam met hen besproken.

Het definitieve eindrapport wordt door het auditteam aangeboden aan de minister van BZK en de betreffende burgemeester. Het tijdstip van aanbidding wordt met de burgemeester en de minister afgestemd.